

KIELEMME KÄYTÄNTÖ

Konkreettisestako konkreetti?

Erästä lyhentämisyrittämyksestä

Useissa vierasperäisissä adjektiivieissa on vanhastaan käytetty suomalaista *-nen-*johdinta: *partiaallinen, sosiaalinen, primitiivinen, konkreettinen, karakteristinen* jne. Näiden rinnalla on kuitenkin ollut myös sellaisia, joissa ei ole *-nen-*johdinta: *adekvaatti, akuutti, diskreetti, banaali, neutraali, normaali, stabiili, suvereeni, genuiini, immuuni, intelligentti* ym. Jotkin viimeksi mainituista ovat kyllä voineet esiintyä myös *-nen-*loppuisina (esim. *suvereeni* ~ *suvereeninen*). Viime vuosikymmeninä lie-nee tapahtunut joitakin yksittäisiä »rajanylityksiä» *-nen-*ryhmästä lyhyempään tyyppiin. Luulen — vaikka en ole asiaa tutkinut — että esim. *radikaalinen* oli ennen adjektiivina yksinomainen, kun taas nykyään myös *radikaali* esiintyy adjektiivina. Nykysuomen sanakirja mainitsee molemmat asut. Sangen tutulta tuntuu minusta adjektiivi *spontaani*, vaikka NS tuntee vain asun *spontaaninen*.

Aivan viime aikoina olen huomannut tässä adjektiiviryhmässä enemmän levottomuutta. Näyttää siltä, että joltakin taholta on tietoisesti pantu alulle tätä ryhmää koskeva uudistus. Seuraavassa mainittavat esimerkit riittänevät perusteluksi tälle otaksuudelle.

Suuren »Suomen kirjallisuus»-teoksen I osasta (1963) ovat silmiini sattuneet mm. seuraavat *-nen-*johtimettomat adjektiivit, joita NS ei vielä tunne: *aktuaali, deverbaali, formaali, sakraali, seksuaali, totaali; primaari, sekundaari, solidaari*. Esimerkkini ovat kaikki *-aali-*, *-aari-*loppuisia; en ole tutkinut, ulottuuko lyhentämistendenssi muuntyyppisiin adjektiivihin. Toisaalta teoksessa esiintyy *radi-*

kaalisuus (kantasana siis *radikaalinen*), vaikka jo NS hyväksyy asun *radikaali*. Eräs »Suomen kirjallisuus I:n» kirjoittajista käytti Suomalaisessa Suomessa jo v. 1961 sellaisiakin lyhyttyppeisiä adjektiiveja kuin *intellektuaali, primitiivi, spe- siaali* (toisaalta *antikvaarinen, suggestiivinen*).

Paljon pitemmälle on uudistus viety eräässä v. 1963 ilmestyneessä kielitiedettä koskevassa teoksessa. Kuka vastaa teoksen kieliasusta, sitä en tiedä, sillä tekijä on ulkomaalainen, joka tuskin on omasta aloitteestaan halunnut esiintyä suomen kielen uudistajana. Tästä kirjasta olen poiminut suuren joukon tähän kuuluvia adjektiiviesimerkkejä, jotka luettelen ryhmiteltyinä: 1) *-aali-*, *-aari-*loppuisia: *funktionaali, leksikaali, minimaali, partiaali, strukturaali, sublaryngaali, suprasegmentaali, totaali; arbitraari*. Näiden rinnalla kuitenkin: *dentaalinen, kakuminaalinen, labiaalinen, nasaalinen, palataalinen; alveolaarinen*. 2) *-iivi-*loppuisia: *additiivi, attributiivi, deskriptiivi, direktiivi, fakultatiivi, flektiivi, konnektiivi, konservatiivi, kvalitatiivi, kvantitatiivi, negatiivi, predikatiivi, spekulatiivi*. Sen sijaan *alternatiivinen* on saanut pitää *-nen-*loppunsa. Voisi ajatella, että on haluttu välttää sekaantumista *alternatiivi-*substantiiviin, mutta monessa muussa tapauksessa ei ole tällaista sekaantumista kaihdettu (*konservatiivi, negatiivi, predikatiivi* ym. ovat yhtä hyvin myös substantiiveja). 3) *-tti-*loppuisia: *absoluutti, konkreetti*. Sen sijaan on säilytetty *diakriittinen, foneettinen, geneettinen, semanttinen*. Tässä mainittakoon myös *-kti-*loppuinen *abstraktii*, jonka rinnalla on

syntaktinen. — Uudistuksen ulkopuolelle on jätetty mm. seuraavat eri tyyppisiä edustavat adjektiivit: *fonologinen, synkroninen, artikulatorinen, akustinen, karakteristinen, statistinen, sporadinen, eksosentrinen, endosentrinen, foneeminen, perifeerinen, empiirinen*. Myöskään sellaisiin adjektiiveihin, joissa *-nen*-tavua lukuun ottamatta on vain kaksi tavua (tyyppiä *koominen, maaginen, psyykinen*), ei näytä kosketun.

Kun kyseessä on näinkin laaja uudistusohjelma, olisi mielestäni paikallaan ensin julkisesti selvittää uudistuksen perustelut sekä rajat ja vasta sitten ryhtyä sitä käytännössä toteuttamaan. Nyt on menetelty toisin: on sysätty lumipallo vierimään mäkeä alas osoittamatta, mihin sen on määrä pysähtyä. Tuntuu olevan aika ottaa asia Virittäjän palstoilla pohdittavaksi. Kiinnitän seuraavassa erityistä huomiota eräisiin periaatteellisiin näkökohtiin.

Uudistuksen alkuunpanija(i)n päävaikeutena on tietenkin ollut pyrkimys saada kieli lyhyemmäksi. Tämä on sinänsä hyväksyttävä pyrkimys. Varmaan kielemme joustavuus ja sujuvuus on voittanut esim. siitä, että *näkyväisyys* on muuttunut *näkyvyydeksi, psyykinen psyykkiseksi* ja *ikuistuttaminen ikuistamiseksi*. Näistä lyhentymisistä ei selvyys ole rahtuakaan kärsinyt. Uudistusten rajat on myös voitu selvästi osoittaa.

Niin tärkeä seikka ei lyhyys tietenkään ole, että se voitaisiin kielenohjailussa asettaa kaikkien muiden näkökohdienten yläpuolelle. Jotta nyt puheena oleva adjektiiveja koskeva uudistus voitaisiin katsoa aiheelliseksi, olisi osoitettava, että siitä koituva hyöty on suurempi kuin haitta. Seuraavat näkökohdat on tällöin otettava huomioon:

1) Kielenohjailun kaikkein tärkeimpiä päämääriä on kielen selvyden ja ilmaisukyvyn lisääminen. Suomen kielikin on pyrittävä ja on pyritty kehittämään entistä selvemmäksi. »Kieliopin tekijämme ovat tietoisesti harkiten ohjanneet yleiskielemme äännerakennetta sellaisiin uomiin, joissa kielen selvyys on

lisääntynyt esim. haitallisten homonyymien vähentyessä, he ovat keinotekoisesti palauttaneet äännehistoriallisen kehityksen murteista hävittämiä pääte-, tunnus- ja johdinaineksia ja täten ryhdistäneet yleiskielelle tärkeitä kategoriatunnusten johdonmukaisuutta, he ovat valikoineet murteista tarkoituksenmukaisimpia, mutta hyödyllisiä muotokategorioita, he ovat paljon vaivaa nähden torjuneet yleiskielestä murteiden lauseopin loogisesti epäselviä rakenteita, he ovat rikastuttaneet yleiskielen sanavarastoa keinotekoisesti rajoittamalla ja jakamalla sanojen merkitystehtäviä jne.» Näin kuvaa kielimiesten suorittamaa suomen kielen kehittelyä Lauri Hakulinen (Hakulinen—Rapola, Kielitietoa, 1957, s. 83; sama jo Suomal. Suomi 1938). Selvyyden ja ilmaisukyvyn lisääminen on siis ollut keskeinen tavoite, kuten tuleekin.

Puheena oleva adjektiivien lyhentäminen tuskin palvelee selvyyden ja ilmaisukyvyn asiaa. Poistaessaan monessa tapauksessa adjektiivin ja substantiivin välisen eron uudistus merkitsee haitallisten homonyymien määrän lisäämistä, siis päinvastaista kehitystä kuin se, mistä Hakulinen äskeisessä sitaatissa puhuu. Jos edellä mainitut lyhyemmät asut vakiintuvat, joudutaan puhumaan esim. seuraavaan tapaan: »Diapositiivit tekivät katsojiin *negatiivin* vaikutuksen»; »Voiko predikatiivi olla *predikatiivin* konstruktion osana?» Näissä on epäselvyys, joka poistuu, jos kursivoidut sanat korvataan »vanhanaikaisilla» asuilla: *negatiivisen, predikatiivisen*. Entä seuraavanlainen: »Konservatiivien puolueiden jäseniä pidetään konservatiiveina, mutta tällaisten konservatiivien mielipiteet eivät suinkaan aina ole konservatiiveja.»

Tähän voidaan huomauttaa, että tällaiset vaikeudet ovat kierrettävissä ja että on muitakin kieliä, joissa ei myöskään ole näissä kohdin eroa adjektiivin ja substantiivin välillä. Mutta jos ruvetaan suomesta poistamaan hyödyllisiä distinktioita siihen vedoten, ettei niitä

jossakin vieraassa kielessä ole, niin tällainen kehitys ei suinkaan ole edistystä. Minun olisi kovin vaikea yhtyä kannattamaan uudistuksen ulottamista sellaisiin tapauksiin, joissa se merkitsisi tähän saakka erillään pysyneiden adjektiivin ja substantiivin muuttumista homonymisiksi.

2) Mainitsin, että eräissä varhemmissa lyhentämisperaatioissa uudistuksen rajat on voitu selvästi osoittaa. Voidaankohan nyt antaa selvät ja helposti muistettavat säännöt siitä, mitkä adjektiivit ovat *-nen*-loppuisia, mitkä taas ovat vailla tätä loppua? Edellä luettelemistani esimerkeistä en ole löytänyt yhtenäistä periaatetta. Jos joku ottaa laatiakseen tällaiset säännöt, olisi erityisen tärkeätä, että ne olisivat yksinkertaiset. Vierasperäisten sanojemme oikeinkirjoitus- ja äänneasua koskevilla säännöillä on jo ennestään liikaakin muistin rasitusta useimmille kielenkäyttäjille. Selvää on tietysti, että sääntöjen täytyy lähteä oman kielen pohjalta.

3) Uudistus koskee sangen suurta sanaryhmää, joka sisältää paljon jokapäiväisiäkin sanoja. Näin laaja-alainen uudistus ei milloinkaan toteudu kielessä aiheuttamatta jonkinlaista häiriötilaa (vrt. Vir. 1951 s. 288— ja Kielen opissa, Tietolipas 9, s. 187—). Ei voida saada kaikkia suomalaisia, ei edes kaikkia sellaisia suomalaisia, joiden kirjoituksia julkaistaan, omaksumaan uutta käytäntöä yhdessä päivässä, eikä vuodessakaan. Tässä tapauksessa tarvitaan ainakin muutamia vuosia, ehkä vuosikymmen, ehkä enemmänkin. Ja sitten kun uudistus on toteutunut, on samalla joudutettu kaiken sitä ennen kirjoitetun — myös mainion Nykysuomen sanakirjan — vanhenemista.

J. J. Mikkola valitti aikoinaan (Valvoja-Aika 1928 s. 215—217), että muutoksia oli kirjakielessämme tehty liian keveällä kädellä ja että alituinen korjailu oli pitänyt kieltä levottomuuden tilassa. Ehkei valitukseen ollut todellista aihetta, ehkei ole nykyäänkään, mutta

realiteetti on joka tapauksessa se, että lukemattomat suomea kirjoittavat nykyään ovat samalla kannalla kuin Mikkola silloin. Olen itse joutunut monesti kuulemaan, miten ei-kielimiehet tuskittelevat kielenuudistajien muka liiallista intoa. Valitetaan, ettei sellainen, joka itse ei ole kielimies, mitenkään ehdi seurata kielen nopean kehityksen mukana. Tästä taas on ollut seurauksena melko laajalle levinnyt karsas suhtautuminen kaikkeen kielenhuoltoon. Useimmiten se on tullut esille yksityisissä keskusteluissa, mutta on silloin tällöin pulpahtanut näkyviin myös aikakaus- ja sanomalehtien palstoilla. Tämän tosiasian pitäisi antaa meille kielimiehille ajattelemisen aihetta. Kielenhuollolla olisi paremmat menestymisen mahdollisuudet, jos saataisiin suuri yleisö suhtautumaan siihen suopeammin. Tähän taas olisi paremmat mahdollisuudet, jos vältettäisiin kovin radikaalisia ja tiheästi toisiaan seuraavia uudistuksia.

4) Vertasin aloitettua uudistusta vierivään lumipalloon. Suojakelillä lumipallo kerää vierieissään yhä uutta lunta siten suurentuen. Kielenuudistusehdotus, jonka rajoja ei voida merkitä täsmällisillä ja yksinkertaisilla säännöillä, käytättyä usein tällaisen lumipallon tavoin. Uudistustendenssin piiriin tempautuu sellaisiakin tapauksia, joihin aloitteen tekijät eivät ole halunneet uudistusta ulottaa. Tästä asiasta on Kaarlo Nieminen aikoinaan maininnut esimerkkejä (Valvoja-Aika 1937 s. 4—5), ja minäkin olen asiaa kosketellut (Vir. 1951 s. 289— ja Kielen opissa s. 189). Jos näin käy, ei uudistusehdotuksen tekijä voi vetäytyä vastuusta. Uudistuksen toteutuminenhan riippuu lopulta aina kieliyhteisöstä. Tämä seikka on kielenohjailijan otettava huomioon, ja hänen olisi myös kyettävä etukäteen arvioimaan, miten kieliyhteisö tulee ehdotukseen reagoimaan (vrt. Vir. 1951 s. 291, Kielen opissa s. 192).

Puheena oleva adjektiivien lyhentäminen on vasta alkuvaiheessaan. Melko pieni lienee vielä se piiri, joka on edes huomannut jotakin olevan tapahtu-

massa. Olen kuitenkin pitänyt aiheellisenä asian ottamista puheeksi jo nyt, kehityksen vielä ollessa ohjattavissa. Mielestäni kannattaa vieläkin harkita, onko aihetta tällaiseen kerralla suoritettavaan laajaan uudistukseen vai olisiko viisaampaa tyytyä vähittäiseen kehitykseen. Toi-

saalta olen valmis kannattamaan uudistusta, jos sen rajat saadaan määritellyksi selvästi ja yksinkertaisesti ja samalla siten, ettei kielen selvyys ja ilmaisukyky ainakaan kärsi. Lyhyys on etu, mutta selvyys on tärkeämpi.

OSMO IKOLA